

2021, 8(1): 330-352

DOI: <https://doi.org/10.17572/mj2021.1.330352>

Makaleler

AKP SİYASETİNDE POPÜLİST BİR İNŞA PRATİĞİ OLARAK MİLLİ İRDE SÖYLEMİ¹

Onur Özger²

Öz

Bu makalede, “milli irade” söyleminin, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin “halk” inşa pratiğine içkin olduğu, milli irade söylemi ile “popülizm” arasında bir ilişki olduğu iddia edilmektedir. Amaçlanan, Laclau’nun sunduğu eleştirel hattan ilerleyerek, AKP siyasetindeki bu söylem formunun, popülizme nasıl ve ne derece yaklaştığını tartışmaktır. Bununla birlikte, milli irade kavrayışına işleyen söylem hatlarının ve bu hatlar aracılığıyla oluşturulan toplumsal antagonizmaların, “merkez sağ” hareketler açısından sürekliliği de dikkate alınmaktadır. Çalışmanın araştırma yöntemini de çizen popülist metodoloji özelinde, “Recep Tayyip Erdoğan’ın milli irade söyleminin açıklık kazandığı konuşmaları incelenmektedir. Bu bağlamda; 2013’te gerçekleştirilen “Milli İradeye Saygı Mitingleri”, “2014 Yerel Seçimleri” ve “2015 Genel Seçimleri” kapsamındaki İstanbul, İzmir, Ankara ve Diyarbakır mitingleri örneklem olarak seçilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Popülizm, Laclau, Milli İrade, Adalet ve Kalkınma Partisi, Söylem, Merkez Sağ

¹ Bu makale, *Adalet ve Kalkınma Partisi Örneğinde Milli İrade Söyleminin Popülizm Bağlamı* isimli tez çalışmamdan üretilmiştir.

² Onur Özger, Doktora Öğrencisi, Kadir Has Üniversitesi, İletişim Bilimleri Bölümü, onurozger90@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3002-5957

Makalenin Geliş Tarihi: 30.07.2020 | Makalenin Kabul Tarihi: 29.03.2021

© Yazar(lar) (veya ilgili kurum(lar)) 2021. Atıf lisansı (CC BY-NC 4.0) çerçevesinde yeniden kullanılabilir. Ticari kullanımlara izin verilmez. Ayrıntılı bilgi için açık erişim politikasına bakınız. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi tarafından yayınlanmıştır.

THE DISCOURSE OF NATIONAL WILL AS A POPULIST CONSTRUCTION PRACTICE IN THE POLITICS OF AKP

Abstract

This article explores the discourse of national will in Justice and Development Party (AKP) politics as a practice of public construction, and the relation between this discourse and populism. Drawing upon Laclau's critical insights it is aimed to discuss the distance of the discourse to populism, and the construction of this process. The establishment of the discourse into the national will, and the continuity of social antagonisms constructed by this discourse in the center-right movements also considered through the discussion. Methodological populism is applied to the speeches of Recep Tayyip Erdoğan in which the discourse of national will is emphasized. In this respect the sample is compiled from "The Rallies of Respect for National Will" (2013), Local Elections of 2014, General Elections of 2015 and the gatherings of İzmir, Ankara, and Diyarbakır.

Key Words: Populism, Laclau, National will, Justice and Development Party (AKP), Discourse, Center-right

Giriş

Popülizm mevzusu, literatürde farklı boyutlarla açığa çıkmakta ve tartışılmaktadır. Hem biricik olarak tartışılabilen hem de birbirleriyle ilişkilendirilerek okunabilen çeşitli bağlamlara örnekler sunabiliriz: Zaman ve mekân dinamizmi, demokrasiyle olan ilişkisi, liberalizm ve neoliberalizmin etkisi, liderlik inşasının merkeziliği, faşizmle yakınlığı, sol siyasetle olan birlikteliği, söylemsel bir strateji olarak halk inşasının belirleyiciliği vs. Bağlamların çeşitliliğinin kavrama atfettiği "belirsizlik", popülizmin varlığının ön koşuluna dönük bir tartışma alanı da açmıştır. Bu minvalde, "zaman ve mekân dinamizminin" ayırt ediciliği açığa çıkmaktadır. Zira, Batı Avrupa konjonktüründeki "göçmen düşmanlığı", Doğu Avrupa'nın "komünizm" geçmişi ya da Latin Amerika'daki ekonomik istikrarsızlıkların belirleyiciliği gibi etmenler, popülizmi farklı veçheleriyle okuma gerekliliğini ortaya çıkarır. Demokrasiyle ya da demokrasinin farklı biçimleriyle olan, "geriletici veya ilerletici" ilişki halleri de başka tartışma boyutları kurmaktadır. Popülizm için bir lider inşasının mı, yoksa toplumsal faillüğün mi merkezi olduğuna dönük çeşitli görüşler de literatürde yer edinmiştir (Mudde ve Kaltwasser, 2019).

Anlaşılan o ki, üzerinde tanımsal bir uzlaşının olmadığı “popülizm”e dair farklı kavrayışlar³, politik bir hareketin kurucu söylemlerini anlamlandırırken özgül sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Zira, bir yanda popülizmi otoriter hareketlerin söylemleri üzerinden tarif eden bir kavrayış konumlanırken; diğer yanda popülizmi “halk”ın antagonistik inşası olarak tarif eden bir anlayış belirlemektedir. Nihayetinde, popülizmin; bölgeye, döneme, ideolojiye ve söyleme göre değişken tanımlarla içkinleştirilmiş bir kavram olarak açığa çıktığı görülür siyaset biliminde. Farklı kavramsallaştırmaların açığa çıkan tek ortak zemini ise, popülizmin “halk” ve “seçkin”ler arasındaki karşıtlık alanında temellendirilmesidir.

Bu makalede, Adalet ve Kalkınma Partisi’nin “milli irade” söylemi ile “halk”ını inşa ve konsolide ettiği ve yine bu söylem ile “öteki”yi kurguladığı iddia edilmektedir. Bir başka deyişle, milli irade söylemi ile AKP popülizmi arasında simbiyotik bir ilişki olduğu savunulmaktadır. Amaçlanan, AKP’nin politik pratiğinde başat bir yer edinmiş bu söylem formunun, popülizmle nasıl ilişkilendiğini göstermektir. Bununla birlikte, milli irade söyleminin etrafında çizilen anlatıların ve bu anlatılar aracılığıyla oluşturulan toplumsal antagonizmaların, “merkez sağ” hareketler açısından sürekliliği de dikkate alınmaktadır.

Popülizmin AKP siyasetindeki izini milli irade söylemiyle takip ederken, Ernesto Laclau’nun popülizm kuramsallaştırması esas alınmaktadır. Bu kuramsal hattın izlek olarak öncelenmesindeki temel gerekçe, toplumsal failliyi (taleplerin politik belirleyiciliğini) göz ardı etmeme motivasyonudur. Öyle ki Laclau (2013), “halk”ın söylemsel inşasının antagonistik pratiği olarak sunduğu popülizmi, toplumsal taleplerin temellendirdiği hegemonik söylem mücadelesi olarak görür.

Bu kapsamda, Gezi Eylemleri dönemi (2013) “Milli İradeye Saygı Mitingleri”⁴, “30 Mart 2014 Yerel Seçimleri” ve “2015 Genel Seçimleri”ndeki Recep Tayyip Erdoğan konuşmalarından seçilen örnekler, Laclau’nun popülizm kavrayışının sunduğu metodolojiyle incelenecektir. Özellikle; İstanbul, Ankara, İzmir ve Diyarbakır mitinglerine odaklanılacaktır. İstanbul, Ankara ve İzmir’de gerçekleşen konuşmaların seçilmesindeki etkenler, bu şehirlerin heterojen sosyokültürel yapısı ve oy potansiyelidir. Diyarbakır seçim mitingleri ise, farklı etnisitesi ve politik motivasyonu olan halkıyla; AKP’nin halk inşasındaki ayırt edici ekleme pratiklerini ortaya çıkarma imkânı vermektedir. “Milli İradeye Saygı” “mitinglerinin seçilmesindeki temel motivasyon; kriz dönemlerinde sertleşen iktidarın antagonizmayı daha net çizmesidir. “2014 Yerel Seçimleri” ve 2015 Genel Seçimleri”nin seçilme sebebi ise; milli irade söylemi ile seçim siyasetinin hangi dinamiklerle ilişkilendiğini açığa çıkarmak ve bu ilişkilenenin popülist siyaset tarzıyla olan kodlarını deşifre etmektir.

Popülizm: Kavramsal Bir Çerçeve

Olumsuzlanan, negatif anlamlarla içkinleştirilen popülizm kavrayışının en temel argümanları; popülizmin demokrasiyi geriletmesi, otoriterleşen iktidarlara meşruiyet zemini sunması ve ötekileştirici politik hareketleri kitlelerle buluşturması olarak dikkati çekmektedir. Müller (2017), olumsuz bir anlatıyla sunduğu

³ Bkz. E. Laclau, **Popülist Akıl Üzerine**, Çev. Nur Betül Çelik, Epos Yayınları, 2013; J. W. Müller, **Popülizm Nedir**, Çev. Onur Yıldız, İletişim Yayınları 2017; M. Canovan, **Populism**, London Junction, 1981; P. Taggart, **Popülizm**, Çev. Barış Yıldırım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004; F. Panizza, **Populism and the Mirror of Democracy**, Verso, 2005; F. Finchelstein, **Faşizmden Popülizme**, Çev. Ali Karatay, İletişim Yayınları, 2019; C. Mudde ve Cristobal Rovira Kaltwasser, **Popülizm Kısa Bir Giriş**, Çev. S. Erdem Türközü, Nika Yayınevi, 2019; C. Mouffe, **Sol Popülizm**, Çev. Aybars Yanık, İletişim Yayınları, 2019.

⁴ Not: Recep Tayyip Erdoğan’ın “Milli İradeye Saygı Mitingleri”ndeki konuşmaları bu organizasyonun isminden de anlaşılacağı üzere doğrudan “milli irade” imgesini sunma motivasyonu taşımaktadır. Bu sebeple, bu mitinglerden seçilen konuşmalar milli irade söyleminin doğrudan kullanılmasına bakılmaksızın incelenecektir.

popülizmi, anti-demokratik politikaların meşruiyetini ve sürekliliğini sağlayan bir stratejiyle özdeşleştirir. Bu yaklaşıma göre, hegemonik söylem mücadelesi yürüten politik hareketin ideolojik motivasyonuna göre değişen dinamikleri olsa da popülist siyaset tarzının sabit dinamikleri daha baskındır.

Federico Finchelstein da (2019, s. 48.), popülizmin olmazsa olmaz unsurlarına vurgu yapmaktadır: Halk olan ve olmayan arasındaki net çizgi; hâkim statüko ve mağdurları arasında kurulan antagonizma; halkın ötekisi olarak belirlenenlerin düşmanlaştırılması; inşa edilen lider kültüründen alınan güçle yasama ve yürütmenin işlevsizleştirilmesi; otoriter bir yönetim anlayışıyla birlikte muhalefetin baskı altında tutulması ve her şeye rağmen seçim demokrasisinin kutsanması.

En temelde, otoriter politik yapılanmaların meşrulaştırıcısı olarak popülizme negatif anlamlar yükleyen Müller'in ve Finchelstein'in da örneklediği, ana akım popülizm kavrayışı, kimi demokratik ve eşitlikçi hareketlerin politikalarındaki popülist yönelimleri anlamlandırmamızda bazı soru işaretleri oluşturmaktadır. Bu soru işaretleri şu şekilde kayda dökülmektedir: Hem faşist bir hareketi hem de özgürlükçü bir hareketi popülist kılabilen ön koşullar nelerdir? Başka bir bağlamda ise, politik bir hareket popülizm ile olan ilişkisini dönemsel olarak mı inşa etmektedir? Bu sorular özelinde de görüldüğü gibi kavram belirsiz bir kisveye bürünmektedir. Nihayetinde, popülizmi hastalıklı bir kolektif hâl olarak kodlayan bu anlayışa, temkinli yaklaşma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Taggart, 2004). Gellner ve Ionescu'nun, popülizm üzerine konferans derlemesinde de kavrama dönük tek bir paradigmanın olmadığı anlaşılır. Öyle ki, popülizm hem çoğunlukçu demokrasiye kodlarıyla hem de radikal demokrasiye kodlarıyla ilişkilendirilir (Sinan, 2017, s. 161).

Benjamin Arditi (2010), Müller ve Finchelstein'dan farklı olarak, demokrasi ile popülizm arasında gerilime dayalı bir uyumluluk halinin var olduğunu iddia eder. Liberalizmin, sadece seçimler aracılığıyla alan açtığı siyasal katılım modeli, liberalizmin statükoya yerleştiği durumlardaki demokrasi idealinin de tek tipleşmesine sebep olmaktadır. Bu liberal demokrasi tahakkümünün yerleştiği arenalarda, popülist hareketler temsili demokrasiyle ilişki kurmaya kanalize olmaktadır. Böylelikle, yeniden inşa edilen halk/ulus aynı zamanda seçmen olarak da inşa edilmekte ve böylece oy verme davranışı, halka dahil olabilmenin önemli unsurlarından biri haline gelmektedir. Bu inşa pratiğinde gerilim, popülist hareketlerin, liberal temsili demokrasiye krizlerine yerleşmesinden doğar. Uyum ise, yerleşilen bu krizlerden doğan tehdide rağmen, yeni bir seçimli temsiliyet iddiasının sürekliliğini sağlamasıyla ortaya çıkar. Zira, Arditi, bu gerilim ve uyumun birlikteliğinde beliren popülizm için "demokratik siyasetin semptomu" ifadesini kullanır.

Margaret Canovan (1999) ise, liberalizmin kurumsal boyutta yarattığı krizlerine çözüm hali olarak popülizm kavramını çağırır ve Arditi'nin aksine tehdit potansiyelini varsaymaz. Bu bağlamda, temsili demokrasiye siyasal katılımı sınırlayan ve hiyerarşinin tepesinden gelen kararları işlevselleştiren otoritesinin, baskı mekanizmasına dönüşmesinin önüne çıkan engel olarak işlev görmektedir popülizm. Popülist yapılanmalar, liberalizmin krizlerinin açtığı çatlaklara sızarak, temsili demokrasiye kodlarını silmeden, yeni bir demokratik iletişim tarzı geliştirmektedir. Yani, Canovan, otoriterizm ve temsili demokrasi arasındaki tampon bölge olarak konumlandırmaktadır popülizmi.

Halkın ve Halk Olmayanın Söylemsel İnşası: Laclau'nun Popülizm Kuramı

"Talep", Ernesto Laclau'nun (2013) popülizm kuramsallaştırmasının ilk koşulu olarak konumlanmaktadır. "Taleplerin belirleyiciliği" fikri, toplumsal grupları salt etkilenen olarak değil, aynı zamanda "karar vericileri etkileyen" olarak da kurgulamaktadır. Bu alternatif okuma, "faillik"i de eleştirel bir perspektiften anlamayı sağlar. Toplumunu da politik alanın içinde fail olarak tanıyan Laclau, toplumdan karar vericilere doğru yönelen "karşılanmamış talepler"i, "halk"ın yeniden inşasındaki harcın en önemli unsuru olarak öne çıkarmıştır.

Toplumsal grupların karşılanmamış farklı taleplerinin birbirine eklenmesiyle, popülizm için gerekli moment oluşur. Bu artikülasyon ile her talep tekilliğini kaybeder, politik bir kırılmayı yaratma potansiyeline sahip olur. Kurumsal sistemin talepleri karşılayabilme hali zayıfladıkça da toplumsal gruplar arası mesafe kapanır. Laclau, bu talepler artikülasyonunu "eşdeğerlik" ile kavramsallaştırmıştır. Bu gruplar karşılanmamış talepleriyle eşdeğerlik mantığının devreye sokulacağı söylemsellik alanını yaratır. Bu sayede, politik söylem alanında birbirine eklenen farklı taleplerin halkalarını oluşturduğu eşdeğerlik zinciri, taleplerin her birinin sahip olduğu özgün içeriğin üzerini kapatır. Taleplerin özgün içeriği eşdeğerliğin kurucu unsurudur, aynı zamanda eşdeğerliği yok edebilecek potansiyele (fark mantığına) sahiptir. Çünkü her talebin diğerinden olan farkı, içeride pasifize edilen hegemonik bir mücadelenin de kaynağıdır.

Laclau (2011), birbirleriyle eşdeğerlik zinciri oluşturan taleplerin hepsinin üzerinde çatı kuran evrensel söylemi ise "boş gösteren" olarak kavramsallaştırmaktadır. Yani, özdeşliği oluşturan "düzleyici güdü" işlevinde, kapsayıcı bir taleptir boş gösteren. Daha açık ifadeyle, birçok tekil talebin, boş gösteren altında, farktan kaynaklı gerilimlerinin dozu düşürülebilir ve gerilim odaklı olsa da özdeşlik yakalanabilir. Boş gösterenler altında farklarından feragat ederek özdeşleşen grupların artık popüler taleplerini tam anlamıyla kurabilmeleri için tek adım kalır. Bu adım olan "antagonizma"nın da kurulması ile popüler kimliğin yaratılması, yani halkın inşası tamamlanabilir.

Antagonizmayla ön plana çıkan "dışlama pratiği", ötekiyle araya politik bir sınır çizilmesini sağlamaktadır. Öteki; hâkim sistem, sürdürücüleri ve destekleyenleri olabileceği gibi, farklı toplumsal kesimler de olabilir. Ötekinin inşası da eşdeğerliğin inşasında kurucu bir değere sahip olmaktadır. Böylece, toplumun içinde bir yarıklık oluşturan ve bu yarığın etrafındaki çatışmalardan beslenen popülist inşaya imkân doğmaktadır. Taleplerin eklenmesiyle eşdeğerlik zinciri tamamlanmakta; boş gösterenlerle de hegemonik işlev gerçekleşmektedir. Devamında antagonistik sınırın belirlenmesini takiben, statükoya karşıtlığın sağlanmasıyla, popüler taleplerin ve bu talepleri içeren popüler kimliğin (halkın) inşası tamamlanmaktadır (Laclau, 2013).

Siyasal hareketlerin toplumsal anlam üretimi olan söylemlerinin analiziyle; eşdeğerlik, fark, antagonizma, boş gösteren gibi popülist dinamikleri içeren hegemonik mücadele kavranabilir. Toplumsalın içinde bulunan farklı değerlerden/taleplerden, ideolojik motivasyonu doğrultusunda belirlediklerini seçen siyasal hareket, hegemonik mücadeledeki ilk hamlesini bu seçimle yapmaktadır. Böylece söylem aracılığıyla özneleri ekleyenler (hegemonize ediciler), eşdeğerlik zincirini kurmaya başlar (Laclau ve Mouffe, 2008).

Milli İradenin Milli Eşdeğerliği: Türk Sağının Millet İnşası

Vatandaşlık kavramının toplumsal açıdan kurulduğu zemin, birey kimliği ve ulusal kimlik arasında kurulan özdeşlik olarak nitelendirilebilir. Bu özdeşlik, ulus-devlet inşalarının bir tür ön koşuludur. Bu ön koşul ise, yazılı olarak tanımlanmış ya da tanımlanmamış toplumsal bir sözleşmenin kriterlerini içerir. Türk sağının, "millet" ve "milli irade" tahayyülünün de ulus-devlet inşasının açtığı yolda biçimlendiği ve bir takım özsel değerlerin artikülasyonu ile kurulmuş bir millilik (ulusal kimlik) anlayışına sahip olduğu söylenebilir (Koyuncu, 2014).

Osmanlı'nın son dönemleriyle birlikte ortaya çıkan, özellikle de İttihat ve Terakki'nin egemen kılmaya çalıştığı Türkçülük, ulusal kimliğin özü kılınmış ve hem Kemalizm'in hem de Türk sağının popülist özneyi inşa etmede kullandıkları ortak gösteren olmuştur. Türk sağı, Kemalizm'den farklı olarak İslam gösterenini de popülist inşaya yoğun biçimde dahil etmeye çalışmıştır. Hem Osmanlı'nın kendi içindeki hem de batılı devletlerdeki Türklüğe dair aşağılayıcı söylemler, ulusal kimlik inşasını bir tepki olarak ortaya çıkarmıştır. Kaybedilen savaşlar ve devamında Hristiyan azınlıklara verilen haklar, kapitülasyonlar ulusal kimliğe bir yandan mağduriyet algısını yerleştirirken, bir yandan da tepki olarak şanlı tarih anlatısını ve muktedir millet algısını yerleştirmiştir (Akçam, 2013).

Erken Cumhuriyet dönemiyle birlikte, bireyin yurttaş olarak inşasında, homojen bir tahayyülün varlığı dikkat çeker. Bu tahayyüle göre, "Türklük" hem kültürel olanın üzerinde hem de etnik temsiliyet üzerinde hegemonize edici gösteren olarak belirlenir. Buna paralel olarak devlet, bireyi yeniden kurgularken yurttaşlık fikrini değil, ulus fikrini merkeze koyar (Üstel, 2019). Bu ulus fikriyle birlikte yurttaş inşa edilirken, yurttaş olmayanın asimilasyonu ve öteki olarak inşası da bir o kadar merkezileşir. Bir tür homojenleştirme çabası olarak okunabilir bu durum. Bu bağlamda Türklük, devletin asimilasyon stratejilerinin çatısı olur. Nitekim, Müslüman olan ama Türk olmayan halkların önemli bir kısmı bu çatı altında asimile edilmiştir. Azımsanmayacak sayıda Arap ve Kürt, Türkleşmiştir. Türklüğün, tikel bir değerden, evrensel bir boş gösterene doğru evrildiği bu süreç, evrensel olana eklemelenemeyen diğer tikellikleri politik bir sınır kurmada işlevselleştirmiştir (Yeğen, 2014). Bunlarla birlikte belirtmekte fayda var ki, Müslüman olan diğer etnik toplulukların, Türklük altındaki asimilasyonlarının görece daha hızlı olması, "Müslümanlık"ın da yurttaşlık inşasındaki belirleyiciliğiyle açıklanabilir. Zira Müslümanlık, Türklüğün doğasına içkin bir özellik olarak kurgulanmıştır. Hristiyan Türk toplulukların, resmi tarih anlatısında Türk olarak kabul edilmemesi bu duruma örnektir (Parlak, 2015).

"Biz" ve "onlar" inşasının işleyiş sürecinde, bir tür sansür mekanizmasının da kurgulandığı görülmektedir. Geleneksel anlamda, sansür mekanizmaları yukarıdan aşağıya doğru yönelen, resmi görünürlüğü olan bir işleyişe sahiptir. Sansüre dair yapısal bir kavrayış ise, sansürün resmi sözleşmeler dışında işleyen kisvelerini de varsayar. Yani, toplumsal olanın içinde örtük bir yapıya da sahip olabilir sansür mekanizmaları (Doğan, 2019, s. 121). Nitekim, Türklük ve Müslümanlık, içerideki ötekilerin örtük olarak sansürlemesinde işlev görmüştür. Bu minvalde Barış Ünlü (2012), Türk ulusal kimliğinin tarihsel süreç içindeki vakalarla biraz daha kapsamlı ve netleşmiş, yazılı olmayan bir sözleşmeye dönüştüğünü vurgulamaktadır. Türklük Sözleşmesi adını verdiği bu durumu tam olarak şu şekilde açıklamaktadır:

Türk olmakla olmamak arasındaki hayati farkı Türklük Sözleşmesi kavramıyla incelemeyi öneriyorum. Bu kavram devlet ile toplum arasındaki ve toplumun kendi içindeki, yazılı belgeleri de içeren ama çoğunlukla örtük olan, bazı temel anlaşma ve kurallara işaret ediyor (...) zikzaklı bir tarihsel bir süreç içerisinde tedricen inşa edilen Türklük Sözleşmesi'nin üç temel maddesi vardır: Birinci maddeye göre, Türkiye'de imtiyazlı ve güvenli yaşayabilmek, toplumsal hiyerarşide üst katmanlara çıkabilmek ya da çıkabilme potansiyelini sürdürebilmek için Müslüman ve Türk olmak gerekmektedir. İkinci maddeye göre, Osmanlı ve Türkiye'de Gayrimüslimlere yapılanlar (tehcir, katliam, soykırım, gasp, ırkçılık, ayrımcılık vb.) hakkında doğruyu söylemek, bu gruplarla duygudaşlık kurmak ve bu gruplar lehine siyaset yapmak kesinlikle yasaktır. Üçüncü maddeye göre ise, Türkleşmeye direnen Müslüman gruplara, özellikle de buna kararlı ve güçlü bir şekilde direnebilmiş Kürtlere yapılanlar hakkında doğruyu söylemek, onlarla duygudaşlık kurmak ve onlar lehine siyaset yapmak kesinlikle yasaktır.

Ünlü, bu üç maddenin toplumsal alanda oluşturduğu sarmalı, Bourdieu'nun "habitus" kavramına atıfta bulunarak nitelendirmektedir. Bourdieu, habitus kavramı ile toplumsal failerin pratiklerini belirleyen içsel bir mekanizmadan bahsetmektedir. Bu mantığı bir tür "oyun duygusu" ile özdeşleştiren teorisyen, birey için oyun kurallarının verili olduğunu ve bireyin, bu kuralların dışına çıkmanın ne anlama geldiğinin farkında olduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal aktörlerin deneyimlerinin ve cinsiyet, dil, etnisite gibi "sürekli eğilimleri"nin sonucu olarak oluşan habitus, bireyin ve toplumun eylemlerinin belirleyicisi olmaktadır. Her birey habitusun içine doğmakta ve onun sürdürücüsü olmaktadır (Bourdieu'dan akt. Tatlıcan ve Çeğin, 2010).

Akçam'ın ulusal kimlik, Ünlü'nün ise habitus olarak yaklaştığı Türklük içerisinde toplanan değerlerin (din, cinsiyet, etnisite vd.) ve arka planındaki toplumsal deneyimlerin oluşturduğu tepkilerin (komplo paranoyası, mağduriyet algısı, içerideki ve dışarıdaki düşmanlar vd.), Türk sağının kurduğu eşdeğerlik zincirinin halkaları olduğu söylenebilir. Türkiye'deki merkez sağ hareketlerin, Laclau'nun "toplumsal gerçeklik" ve Bourdieu'nun da "habitus" olarak nitelendirdiği faillik alanında eklemlenme pratiğini kurduğu ve millet anlayışını da bu alanda yeniden ürettiği söylenebilir.

Sağ hareketler, ötekiyi de yine aynı alandan hareketle inşa eder. Habitusun içine doğmayanlar ya da bu ulusal kimliğe dair özsel değerleri paylaşmayanlar olarak kurgulanır öteki. Türklük ve Müslümanlık üzerinden belirlenen makbul vatandaşlık kriterlerine sahip olmayan bu toplumsal gruplar, "biz" in inşasında kurucu bir işleve sahip olur. Nitekim Hristiyan, Yahudi, Alevi ya da Kürt olmanın ortak çatısı, "Müslüman Türk" olamama halidir. Diğer yandan, sözleşmenin ya da düzenin içinde olamama hali, tehdit algısının da belirleyici unsuru olur. Bu tehdit algısı, ana akım politik hareketler için siyaset kurucu bir işlev görür. Ötekilerin "tehditkâr" varlığı, çoğunluğun yeniden inşasını ve ideolojik aidiyetinin sürekliliğini mümkün kılar (Parlak, 2015).

Merkez Sağın Mazlumluk Anlatısı: İstiraptan Doğan Milli İrade

"Mazlumluk" anlatısı, merkez sağın Türkiye siyasetindeki söylem hattının kurucu anlatılarından biri olarak belirmektedir. Merkez sağ, bu anlatıyla muhafazakâr kitleyi, müesses nizama karşı konsolide eder. Nitekim, İslami motivasyonlarla açığa çıkan talepleri eşdeğerlik zincirinin öncelikli halkaları olarak seçer ve antagonizmayı Kemalist statükoya karşı kurar. Kemalist halkçılığın, modernizm ve laiklik üzerinden kurduğu

söylem pratiğine karşın, popülist merkez sağ dini kodlar ile söylemini biçimlendirir. Nihayetinde, Kemalizm'in olumsuz etkilediği ya da taleplerini eklemediği kesimleri, mazlumluk ve ıstırap gibi anlatılarla antagonistik bir inşa sürecine dahil eder. Bununla birlikte, Tek Parti milli irade tahayyülünün içermediği, geleneğe dair olan öğeleri de kendi halk inşasının harcına katmaktadır muhafazakâr hareketler. Bu noktada temsil iddiasının daha samimi ve gerçek halka dair olduğunu savunan merkez sağ, Kemalist yöneticileri halkı tanımamak ve halka tepeden bakmakla suçlamaktadır (Bora ve Erdoğan, 2013).

Muhafazakâr merkez sağ, popüler öznesi olan "mazlum" halkı inşa etmek için, özdeşlik kurucu anlatılardan biri olarak ezilmişlik anlatısını kullanır. Bu bağlamda, Kemalist modernleşmenin yarattığı toplumsal tahribatlar, hegemonik mücadele için gerekli popülist momentleri oluşturmuştur. Müesses nizama karşı yöneltilen talepler, "toplumsal gerçekliğin ve toplumsal faillik" in belirtileri olarak sağ popülizme fırsat yaratmıştır (Açıklak, 1996).

Muhafazakârlığın tarihsel gelişiminin önemli unsurları olan; devlet, millet, lider, din, otorite, tarih, gelenek gibi mefhumlar da ıstırap anlatısının içine yerleştirilmektedir. İki önemli toplumsal moment olan din ve geleneğin, modernizm ile tedavülden kaldırılma çabasına karşı çıkış ile dışsal gerilimi (antagonizmayı) kuran muhafazakâr tavır, eskiyi yeniyeye uyarlama çabası ile de iç gerilimi (farklılık mantığını) devreye sokmaktadır. Din daha dünyevi bağlar üzerinden revize edilerek, siyasetin de meşrulaştırıcısı haline dönüştürülmektedir. Türkiye merkez sağ, Kemalizm'in milliyetçiliğini eklemlemesine rağmen, hegemonik mücadeleyi statükonun görmezden geldiği dini talepler üzerinden kurarak, popülist stratejisinin parçası olan milli irade tahayyülünü oluşturmaktadır. Muhafazakârlığa içkin unsurlar, bu millet tasavvurunun ıstırap anlatısıyla birleştiği noktada, eşdeğerlik zincirinin ve antagonistik yapının harcı olmaktadır (Bora, 2012).

Zor geçmişi deneyimlemiş mağdur toplumsal gruplar, bu geçmişlerine kimliklerini yeniden inşa etme sürecinde sıkı sıkıya bağlanırlar. Mağduriyet duygusu, politik söylemlere dönüşmeye başladığı an, topluluk içi bir özdeşlik aracına dönüşür. Mağdur eden ile mağdur edilenler arasında inşa edilen antagonizmaya dönük de kurucu bir işlev görür. Nitekim, Türk sağının halk inşasında, müesses nizamın zulmüne dönük anlatılar sıkça kendini gösterir (Parlak ve Uz, 2015). Böylece, mağduriyet duygusu dil aracılığıyla örgütlenmenin tetikleyicisi olur. "Mazlumluk" hali, yaratıcı söylem formlarıyla birlikte ideolojik bir müdahale aracına dönüşür. Bu söylem formları, başka zor geçmişleri, mağduriyetlerin üstünü örtmeye başlar. Artık, mağduriyetler arası hegemonik bir mücadele alanı ortaya çıkar. Mağduriyetin söylemsellik alanını hegemonize edenler, ötekinin mağduriyetini tanımaz, gerçek dışı ilan eder (Mollaer, 2016).

Demokrasinin Göstereni Olarak Milli İrade Söylemi

En yalın tabiriyle "halk egemenliği" olarak nitelendirebileceğimiz demokrasi kavramı, farklı güç ilişkileri ve ideolojik motivasyonlarla kısımleri değişebilen esnek bir yapıya sahip olarak konumlanmaktadır siyaset biliminde. Demokrasinin yaygın olarak karşımıza çıkan hali, liberalizmin tasavvuru olan "temsili demokrasi" biçimine denk gelmektedir. Siyasal katılımın, seçimler ve dolayısıyla sivil vesayetle gölgelendiği bu sistemde, demokratik uygulamaları belirleyenler; müesses nizam, siyasi iktidar ve her iki otoritenin ilişkide olduğu sermaye sahipleri olmaktadır. Konjonktürel iktidarın fazlaca güçlendiği ve otoriterleştiği durumlarda

ise liberal demokrasinin görüngüleri olan bireysel hak ve özgürlüklerin askıya alındığı, salt temsili demokrasi biçimi ortaya çıkmaktadır (Hague ve Harrop, 2016).

Demokrat Parti'nin CHP'den devşirdiği "milli irade" söylemi, klientalist ilişkilerin seçimler aracılığıyla ön plana çıkarılması ile merkez sağ için özgül bir değere sahip olmuştur. DP'nin "yeter söz milletin" sloganı da temsili demokrasinin seçimler ile sınırlanan siyasal katılım formundan beslenmektedir. Seçimlerden çıkan oyçokluğunu milletin, milleti partiyle ya da parlamentoyla ve milleti bir de devletle özdeşleştiren bu anlayış; sandık, millet, parti ve devlet özdeşliğine kutsal bir anlam yüklemektedir. Nitekim, Demokrat Parti, baskıcı politikalarını bu kutsal anlam yüklenen öğeleri özdeşleştiren milli irade söylemi ile meşrulaştırmaya çalışmıştır (Demirel, 2013).

Benjamin Arditi bu bağlamda popülizm için "demokratik siyasetin semptomu" vurgusunu yapmaktadır. Bundan da bastırılan katılımcı demokrasinin, geri dönüş potansiyelini anlamaktayız. Yani popülizm, kurulu demokrasi düzeninin krizlerine yerleşerek, onun sürdürücüsü de olabilir; bu krizlerden daha büyük krizler çıkartarak, kurulu demokrasi düzenine alternatif bir demokrasi tahayyülü ile meydan da okuyabilir (Arditi, 2010). Mouffe (2019), liberal demokrasinin etik değerleri olan özgürlük ve eşitlik gibi ilkelerle, popülist strateji arasında bir bağ olduğunu savunur. Elbette sol popülist bir strateji ile sağ popülist bir stratejinin bu ilkeler üzerindeki hegemonik etkileri farklı olacaktır. Fakat, Arditi'nin vurguladığı üzere buradan anlaşılan, popülizm ile liberal demokrasinin etik değerleri arasında semptomik bir ilişki olduğudur. Yani popülizm, liberal demokrasinin bir hatası değil, onun işleyişini dönüştürecek kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu nokta da Laclau da (2007) popülizmin, liberal demokrasinin insan hakları gibi ilkelerinden beslendiğini ve bu ilkeler aracılığıyla hegemonik bir stratejiyi içselleştirdiğini vurgulamaktadır. Nitekim, talepler de bu tarz özgürlükçü liberal ilkelerin açtığı alanlarda eklenir.

Popülist sağın yükselmesini ve buna paralel olarak otoriteryanizmin tırmanmasını, popülizmi kötüleyerek anlamlandırma ya da eleştirme hali, kurulu demokrasi anlayışının zaaflarını ıskalamaya sebep olmaktadır. Liberalizmin temsili demokrasi anlayışının; siyasal seçkincilik, azınlıkların özlük haklarının görünmez kılınması, siyasal katılımın dışlanması, çoğunluk tercihinin baskı aracına dönüşmesi gibi yapısal krizlerinin popülizme mal edilmesi başka bir demokrasi tahayyülünü de ortadan kaldırmaktadır. Liberal demokrasi anlayışını biricikleştiren ana akım anlayış, bu demokrasi kurgusunu dönüştürebilme potansiyeline olan popülizmi pejoratif bir üslupla damgalamaktadır. Böylece hem tutarlı bir demokrasi kavrayışından hem popülist sağın yükselişini açıklayabilmekten hem de radikal bir demokrasi tahayyülüne fırsat oluşturabilecek popülist sol fikrinden uzaklaşmaktadır (Özkazanç, 2007).

DP ile başlayan merkez sağdaki milli irade söylemi, demokrasinin olmazsa olmazı olarak konumlandırılmıştır. Söylemin, temsili demokrasinin vesayetçi damarını meşrulaştırma motivasyonu taşıdığı belli olmaktadır. Örneğin bu minvalde, Süleyman Demirel'in milli iradeye dair vurgularında, sandığı ve oy çoğunluğunu önelediği görülmektedir. Sandıktan çıkan çoğunluk tercihinin, milli irade olarak nitelendiren Demirel, aslında milli irade vurgusu ile vesayeti kutsamaktadır. Temsili ele geçiren yöneticilerin meşruiyetini inşa etmek istemektedir. Seçimleri ve dolayısıyla temsili demokrasi sistemini, demokrasinin evrensel modeli olarak sunan Demirel, milli iradeyi ise çoğunluk iradesi olarak bu demokrasi biçiminin teminatı kılmaktadır (Türk, 2014).

Adalet Partisi'nin demokrasi anlatısı da milli irade vurgusuyla şekillenmiştir. Çoğunluk oyunu alan partinin sınırlandırılmaya çalışılması, millete yönelik bir saldırı olarak konumlandırılmıştır. Böylece devletin resmî ideolojisine, milli iradeci anlayışla sınırlandırılan demokrasi modeli eklenmiştir. AP'nin, bireysel hak ve özgürlükleri DP'ye kıyasla daha esnek bir şekilde karşılaması ise merkez sağda otoriter temsili demokrasi anlayışının, liberal temsili demokrasi anlayışı ile yer değiştirmesine öncülük etmiştir. Menderes'in hürriyete yönelik pejoratif söylemleri, Demirel'de devam etmemiştir. Bu noktada Tek Parti'den beri devam eden özgürlükler bağlamında en önemli tahammülsüzlük ise komünizme (sola) karşı olmuştur (Demirel, 2013).

Gezi Direnişi'ne Kadar AKP Popülizmi

3 Kasım 2002'de tek başına iktidar olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin, devlete karşı yönelen talepleri birbirine eklediği görüldü. Büyük ya da küçük ölçekli sermaye sahiplerinin, milliyetçilerin, Kürtlerin, başörtülü kadınların, işsizlerin talepleri... Herkesin ve hiç kimsenin politik temsilcisi olarak konumlanan AKP iktidarı böylece, eşdeğerlik mantığının müphem ve gerilimli doğasını politik söylemine işleyebilmiştir (Laçiner, 2002). Birbirinden farklı değerleri, mağduriyetleri ve talepleri söylemine ekleyen dönemin yeni iktidarının popülizmi, Erdoğan'ın şu konuşmasıyla örneklendirilebilir:

İnancından dolayı, ibadetinden dolayı, başındaki örtüden dolayı dışlanmanın ne olduğunu biz çok iyi biliriz. Üniversite kapılarında boynu bükük kalmanın ne demek olduğunu biz çok iyi biliriz (...) Hapishanedeki oğlunu ziyarete giden ama oğluyla tek kelime Kürtçe konuşamayan annenin acısını, gözyaşını, feryadını, yüreğinde kopan fırtınayı biz biliriz biz (Erdoğan'dan akt. Türk, 2014).

Talepleri ve mağduriyetleri eşdeğerlik zincirini oluşturabilmek adına yan yana getiren AKP, iktidar alanındaki güç çatışmalarından galip çıktıkça, daha net ve sık biçimde "düşmanları" tanımlamış, sıralamış ve "onlar"ı olumsuzlayarak yeniden "biz"i üretmiştir. Milli irade "yeni Türkiye"nin referansı olmuştur; "eski Türkiye" söylemi ise popülist bir söylem olarak milli iradenin antagonizması için gerekli olan elitleri temsil etmiştir. İktidar hakimiyetini arttırdıkça, muhalefeti eski Türkiye'yle özdeşleştirmiş ve dinsiz, terörist, sapkın, darbeci gibi ifadelerle aşağılayarak ve kriminalize ederek ise popülist mantığı canlı tutmaya çalışmıştır. Bu "eski" tehdidin varlığı, inşa edilen "halk"ı partiyle ve liderle, partiyi ise devletle bir kılmayı sağlamaktadır (Açıkel, 2012). Chantal Mouffe (2002), bu tarz inşa pratiklerini şöyle açıklamaktadır:

(..) Göstermeye çalıştığım gibi, bu durum artık, çeşitli korkuları ve hoşnutsuzlukları telaffuz ederek, siyasi seçkinlerden, bürokrasiden ve liberal entelektüellerden oluşan 'güç bloku' tarafından, şu ya da bu biçimde eziliyor görüntüsü çizen 'insanlar'ın bir eşdeğerlik zinciri temelinde ettiği halkçı söylem üzerinden yeni bir tür biz/onlar karşıtlığı yaratmayı başaran sağ-kanat popülist demagoglar tarafından doldurulan bir boşluk yarattı. Problematik olan 'halk'a yapılan referans değildir. Hatta, liberal demokrasinin demokratik tarafı üzerinde ısrar etmenin gerekli olduğunu ve bunun halk egemenliği kavramını yeniden harekete geçireceğini iddia ettim. Bu nedenle sorun, halka yapılan referansta değil, bu insanların nasıl kurgulandığında düğümleniyor.

AKP, Mouffe'un deyimiyle insanları kurgularken, "seçmen" söylemini bu kurgunun önemli bir "meşruiyet sağlayıcısı" olarak konumlandırmaktadır. Elbette buradaki seçmen, AKP'nin seçmenidir; AKP'ye oy verme potansiyeli olan sağ eğilimli ve muhafazakâr kitledir. Söylemler de doğal olarak sağ eğilimli kitlenin ve ulus

inşasının da harcında olan hassasiyetleri barındırmaktadır. Anlaşılan, iktidar bu kutsama pratiği içerisinde salt seçmene değil, oy çoğunluğu olan seçmene politik değer vermektedir. Bu noktada, Erdoğan'ın demokrasi övgülerinin de seçim sistemi odaklı olduğu görülür. Seçim ya da sandık övgüsünün ise çıkan oy çoğunluğuna yöneldiği açıkça anlaşılır. “Milli irade”nin “irade”si oy çoğunluğuna karşılık gelir; “milli”si ise bu oy çoğunluğunu oluşturan merkez sağ seçmenin İslam, Türklük, erkeklik gibi hâkim toplumsal belirlemeleri ile şekillenir. Böylece muhalif olan kesimlere hem demokrasi hem de millet düşmanı olarak pejoratif anlamlar yüklenir (Açıkel, 2013).

AKP iktidara gelirken ve yerleşir yerleşmez, liberal demokrasi söylemini ve AB sürecini sahiplenmiştir. Bu liberal ve “demokratik” milli irade kurgusu, eşdeğerlik ağını geniş tutabilmesine, yani farklı toplumsal kesimleri kendi “halk”ına eklemleyebilmesine fayda sağlamıştır. Erdoğan, bu dönemde heterojen bir seçmen tasavvurunun zemini olarak milli irade söylemini kurmuştur. Klasik sağın çoğunlukçu anlayışına elden geldiğince değmemeye çalışan iktidar, statükonun otoriter geçmişini de karşısına alarak eşdeğerlik zincirine sol cepheden de azımsanmayacak derecede kesimi, kişiyi ekleyebilmiştir (Kalaylıoğlu, 2017). Bu dönemde AKP'nin, Türk sağının kisvelerini kutuplaştırıcı ve otoriter siyasetin unsurları olarak öne çıkarmadığı söylenebilir.

AKP Söyleminde Milli İradeci Popülizmin Çehreleri: İslami Fenomenler, Komplo Paranoyası ve Mağduriyet Anlatısı

AKP, politik kitlesini inşa ve konsolide ederken, Laclau'nun boş gösteren olarak kavramsallaştırdığı alana milli irade söylemini yerleştirmiştir. Her ne kadar kriz dönemlerinde (Gezi Parkı Direnişi, 17-25 Aralık süreci vb.) kullanım dozu artsa da AKP siyasetinde genel olarak bu söylemin ciddi bir yer kapladığı söylenebilir. Öyle ki bu söylem kendi içinde; muktediri, mazlumu, düşmanı, ötekini, bizi, haini, kahramanı vb. antagonistik kodları da barındırmaktadır. Bu antagonizmanın karşısına; CHP'yi (Tek Parti dönemi ile bütünleştirerek) ve onun üzerinden okuduğu elitizmi, darbecileri, dış mihrakları, Gezicileri ya da konjonktür içinde seçilen, üretilen başka bir yapılanmayı koyabilmektedir.

İslami fenomenler antagonizmayı çizmede, karşı bir hamle olarak işe yaramış olsa gerek ki AKP bu bağlamda sürekli yeni anlatılar sunmuştur. Bu durumun, Gezi Direnişi döneminde eylemcileri itibarsızlaştırma noktasında işlevsel olduğu söylenebilir. Bu ve benzeri enformasyonların etkisiyle –İslami duyarlılıklardan hareketle– hükümete destek veren kesimler, AKP'nin dini-vicdani duyarlılıklar açısından⁵ da sorunlu görülebilecek tutumlarını eleştirmemişlerdir. “Dinine bağlı insanların varlığına tahammül edemeyen”, “camiye kadın-erkek beraber giren” ve “ibadethanede içki içen sapkınlar” gibi anlatılar etrafında konsolide olmuşlardır. “Öteki”ni olumsuzlamak, söylem aracılığıyla kurulan antagonizmanın kodlanmasında mühim bir stratejidir. Nitekim, “biz ve onlar” arasında politik bir sınır kurmanın karşılığıdır ötekinin inşası. Ötekini olumsuzlama hali bir yandan da “biz”i yüceltmeyle birleşir; açıktan ya da örtük bir şekilde ideolojinin söylemsel hattı kurulur. Bu bağlamda, söylemi kuran için başat dinamik, “biz ve onlar” karşıtlığıdır. Bu

⁵ Kendilerini “Anti-Kapitalist Müslümanlar” ve “Devrimci Müslümanlar” olarak niteleyen iki grubun Gezi Direnişi'ne katılarak bu türden bir dini-vicdani duyarlılığın örneğini gösterdiğini söylemek mümkün.

durumda “biz”in kurucu değerleri ve bu değerlerin tarihsel kaynakları da söyleme içkindir; öyle ki ideoloji de bunlardan azade değildir (Van Dijk, 2015).

Olayı hepimiz biliyorsunuz. Gençecik bir anne 6 aylık bebeğiyle İstanbul’un orta yerinde, Kabataş’ta onlarca adam tarafından darp edildi, hakarete uğradı, onun söylemekten bizim de yazmaktan hayâ edeceğimiz şiddete maruz kaldı. Bizim bu noktadan sonra kelimelerimiz tükendi. Çünkü bunu yakın geçmişte Bosna’da Sırplar Müslüman kadınlara yapmıştı.⁶

Söylemde, “biz ve onlar” karşıtlığı üzerinde kurulan ideolojik stratejiyi esas alarak Erdoğan’ın “başörtülü kadına saldırı” ya da “camide içki içtiler” anlatısına baktığımızda, itibarsızlaştırma stratejisi ortaya çıkmaktadır. Ötekini olumsuzlama girişimi içerisinde “biz”in kurucu değerlerine de hatırlatma yapmaktadır. İslam’ın toplum içinde sahip olduğu değer ve İslamcılığın da Türk sağının ideolojik harcındaki yerinin, Erdoğan’ın eylemcilere dair bu tarz anlatılarının zeminini oluşturduğu söylenebilir. Bu bağlamda, AKP’nin, eylemcileri itibarsızlaştırma üzerine kurduğu söylemsel stratejinin din zeminine basması elbette kaçınılmaz bir durumdur. Din üzerinden kitlelere ulaşan, toplumsal sorunlara yine bu dayanak üzerinden hassasiyet gösteren bir politik hareketin kapsayıcı ve dışlayıcı hamlelerini de din üzerinden yapması olağandır. Öyle ki Kürtlerin ve Alevilerin taleplerine de “İslam’ın bütünleştiriciliği” ve hâkim teolojik normları üzerinden yaklaştığı da söylenebilir.

Benim başörtülü kardeşime, yanında yavrusu olmasına rağmen orada şiddet uygulayanlara, camiye ayakbaşılarıyla girip orayı işgal edenlere, orada alkol kullanan saygısızlara hukuk çerçevesinde gereken hesabı mutlaka soracağız. Dün Ankara’da ifade ettim; sizlerin de bunu iyi görmeyi istiyorum. Geçtiğimiz Mayıs ayı bizim için gerçekten çok farklı bir aydı. Mayıs ayında neler oldu biliyor musunuz? Televizyonlarda izlediniz dinlediniz.⁷

Erdoğan, “camide içki içtiler” derken, isyancılara karşı dini motivasyonları kullanıyordu. İsyancılar artık sadece “çapulcu” değil aynı zamanda “mekruh” ve “haram” olanla direniş boyunca içli dışlı olmuş, “İslam’dan uzaklaşmış sapkınlar”dı. Polis şiddetinin meşrulaştırılmasında da isyancıların “İslam’dan uzaklaşmışlıkları” etkili bir işlev görmüştür. Bu durum yurttaşların haklarının hükümsüz kılınması noktasında yeterli bir sebep olarak gösterilmiştir. Böylece din direnişçilere karşı uygulanan orantısız şiddetin meşrulaştırılmasının en kullanışlı dayanağı olarak öne çıkmıştır (Temiz, 2013). Eylemcilerin sapkın ilan edilmesi, ötekiliği içeren ve aynı zamanda aşan yeni bir kurgunun varlığına işaret eder. Böylece öteki, sadece ulus kimliğinin değerlerine sahip olamayışıyla değil, insani olmayan özelliklerle yeni bir inşa sürecine tabii tutulur. Özellikle din üzerinden belirlenen ahlaki kodların yokluğu vurgusuyla da bir tür şeytanlaştırma çabası açığa çıkar (Parlak, 2015).

Soğuk Savaş sonrasında daha fazla gündem kaplayan komplo teorilerinin etki alanı daha da genişlemiş, politik söylemlere sirayeti artmıştır. Toplumsal hareketlerin yaratacağı sonuçlardan rahatsızlık duyan iktidar sahiplerinin, bu hareketlerin arkalarında farklı öznelerin olduğunu vurgulaması komplo teorilerinin işletilmesinden önemli bir yer edinmektedir (Başaran, 2013). Komplo söylemi, failerin belirsiz anlatılarla

⁶ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=rUL3qQntxEM> (erişim tarihi: 05.09.2019)

⁷ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=rUL3qQntxEM> (erişim tarihi: 05.09.2019)

kurgulandığı bir alan açar iktidar sahiplerine. Bu söylem stratejisinde failer belirsizdir, faileri temsil edenler ise net bir şekilde gösterilir. Söylem sahibinin kanıtı ihtiyacı yoktur, ayrıntıları olamayan basit bir damgalama çabası işlev görebilir (Karaosmanoğlu, 2009).

Bu bağlamda, Teun Van Dijk (2015), “imalar ve ön varsayımların”, “onlar”ı olumsuzlamada, söylemin kurucusu için etkili bir strateji olduğunu vurgulamaktadır. Hitap edilen kitlenin sosyokültürel arka planını izlek alarak; bazı bilgileri veren, bazı bilgileri saklayan ya da manipüle eden söylemlerin iması ön plana çıkar. Erdoğan’ın, “oyun” söylemiyle komplo paranoyasını kitleye ulaştırmaya çalıştığı söylenebilir. Buradaki ön varsayıma da denk gelen oyun söylemi; “27 Mayıs”, “12 Eylül” gibi ifadelerle “darbe” girişimini ima etmektedir. “Oyun”, “tuzak” vb. söylemlerin bu bağlamda devam ettirildiği görülmektedir:

Benim milletim Türkiye'nin aziz milleti, meselelere sadece gözüyle değil, kalp gözüyle de bakar. Siz oynanan oyunu gördünüz. Siz kurulan tuzağı hissettiniz. Yapılan saldırıların hedefini anladınız. İşte bu meydana tek bir gönül olarak o çirkin oyunu, o alçak tuzağı, o haince saldırıları bozuyor, tüm dünyaya millet burada diye haykırıyorsunuz. On buçuk yıldır milletin tamamıyla Türkiye'yi ekonomide, demokraside, hak ve özgürlüklerde dünyanın en ileri ülkelerinden biri olma mücadelesini verdik. Hiçbir ayırım gözetmeksizin el uzattık. Ama birileri bize yumruk uzattı.⁸

Gezi Direnişi’ndeki direncin bir türlü kırılmaması, isyanın sadece İstanbul’la sınırlı kalmayıp taşraya da yansması ve sadece tek bir çizgideki politik hareketlerin eylemlerinden ibaret kalmaması iktidarın söylemlerini de etkilemiştir. İktidar yanlısı olmayanların ilk kez bir bütün halinde muhalif bir tavır ortaya koyması ve bu durumun sıradan bir tepkiden de öte bir öfke patlamasına dönüştüğü görülmüştür. Bu durumu ilk zamanlar “AKP’nin başarısını çekemeyenlerin işi”, “çözüm sürecini baltalamak isteyenlerin hain planları” gibi ifadelerle değerlendirerek, mağdurluk algısı yaratmaya çalışan hükümet son olarak işin içinde daha büyük komploların olduğunu vurgulama ihtiyacını hissetmiştir. AKP tarafından literatüre kazandırılan “faiz lobisi”, bir komplo söylemi olarak dönemin başbakanının gittiği her mitingin ana malzemesi haline gelmiştir direniş sürecinde. Toplumda yaratılmak istenen bu paranoyayla hükümetin olası bir ekonomik krizin sorumluluğunu da kendi üzerinden atabilecek olması bu komplo söyleminin başka bir işlevi olmuştur. Bu isyanı faiz lobisinin başlattığını, amaçlarının “milletin alın terini sömürmek” olduğunu ve bu yüzden “milletin savunucusu” olan AKP’ye saldırdıklarını vurgulayan dönemin başbakanı, bu oyunu bozacaklarını da her fırsatta belirterek isyan üzerinden hükümet lehine bir algı yaratmaya çalışmıştır (Başaran, 2013).

AKP iktidardayken popülist stratejiyi devam ettirebilmek adına başka iktidarların varlığına ihtiyaç duymuştur; başka iktidar odaklarını politik söylemi içerisinde inşa edip, antagonizmayı canlı tutmaya çalışmıştır. Bununla birlikte, popülist stratejisini, başka “güç odakları”na karşı mücadeleyi vurgulayarak inşa eden hükümetin, diğer yandan muktedirlik anlatısından ve güç sahipliği vurgusundan da vazgeçmediği görülmektedir. Mağdur etmeye çalışan başka muktedirliğin varlığı ve buna rağmen muktedirlikten vazgeçmeme anlatısı, popülist bir boş gösteren olarak milli irade söyleminin antagonistik anlamına katkı sunmaktadır. Böylece, milli irade göstereni; hain, düşman, sapkın, darbeci, maşa gibi ötekileştirici kodlarla birlikte daha sert ve muhatapları belli şekilde kullanılır (Özşeker, 2017). Bu minvalde, Erdoğan’ın miting söylemlerinde sıklıkla, mağduriyet ve muktedirliğin bir arada işlendiği görülmektedir. Siyasi iktidarın sözle

⁸ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=dVnHTfJJPXE> (erişim tarihi: 11.02.2019)

kurmaya çalıştığı tahakkümün, bu iki zıtlığın (mağduriyet/muktedirlik) uyumundan beslendiği anlaşılmaktadır.

*27 Mayıs müdahalesini, merhum Menderes olayını özellikle bu aziz millete karşı yaptılar. Bu aziz millet sandıkta hesabını sordu. 28 Şubat'ı merhum Erbakan'a karşı yaptılar, bu aziz millet onun da hesabını sandıkta sordu. Bu millet hukuka her zaman sahip çıktı. Demokrasiye, milli iradeye her zaman sahip çıktı. Ey aziz İstanbul şimdi size soruyorum... Öyle bir haykıracaksınız ki; sesiniz tüm Türkiye'den duyulacak. Hazır mıyız? Demokrasiye sahip çıkıyor muyuz? İstanbul, hukuka sahip çıkıyor muyuz? Milli iradeye sahip çıkıyor muyuz?*⁹

Erdoğan'ın, 27 Mayıs ve 28 Şubat'ın mağdurları olan Menderes ile Erbakan'ı andığı görülmektedir. Yaşanan mağduriyetlere rağmen "milletin hesap sorduğunu, milli iradeye ve demokrasiye sahip çıktığını" ifade etmiştir. Tüm mağduriyetlere rağmen muktedirliğin elden bırakılmadığını, "milli irade" ve "demokrasi"nin kazandığını ve yine kazanacağını belirtmiştir. Mağduriyet ile Laclau'nun sunduğu popülist mantığı devreye sokan iktidarın, 27 Mayıs ve 28 Şubat gibi çağırdığı mağduriyet tarihleriyle, popülist inşa öznesi olan "halk"ı yeniden ürettiği söylenebilir. AKP, aynı zamanda o mağduriyetlerin tekrar yaşanmayacağını, aynı kaderi paylaşmayacağını vurgulayarak da bugünkü muktedirliğini de popülist inşa pratiğine dahil etmektedir.

Milli İradenin "Milli" Göstereni: Şanlı Tarih, Kutsal Devlet, Yüce Millet ve Kardeş Kürtler

Halkların, kendilerini tarihleri üzerinden yüceltmeleri, esasen bir gereksinime karşılık gelmektedir. Kazanılan savaşlar ve yenilmez devlet anlatısı, "korunmaya muhtaç olarak konumlanan halkların" inşa edilmiş gereksinimlerini karşılar. Kutsallaştırılan devlet, millete de yüceliğini bahşeden olur. Böylece, devletle övünme gereksinimi, zorunluluk haline dönüşür. Nihayetinde; kutsal devlet, şanlı tarih ve bunların neticesinde oluşan yüce millet imajının kurulması bu kitle psikolojisi üzerinde toparlayıcı bir etki gösterir (Özta, 2016).

Kardeşlerim, bu millet başka bir millet. Gerçekten Türk milleti 1000 yıl önce Malazgirt'te hani inançla Anadolu'nun kapılarını açmışsa, 15 Temmuz'da da aynı hissiyatla darbecilerin karşısına dikilmiştir... Aynı iradeyle FETÖ'yü püskürttük, Osman Gazi 1299'da tarihin en kudretli devletini hangi temeller üzerine bina ettiyse, biz de o gece Türkiye'yi aynı ilkeler etrafında müdafaa ettik. Ecdadımız hangi idrakte Çanakkale'de kanının son damlasına kadar mücadele ettiyse, 15 Temmuz'da aynı iradeyle FETÖ'yü püskürttük... Aynı gece Türkiye'nin yerle yeksan olmasını bekleyen düşmanlarımız, ertesi güne bundan sonra işlerinin daha zor olduğunu görmenin kahriyle uyandılar... Gazi M. Kemal'in zafere ulaşmasını sağlayan inancın bir benzeri 15 Temmuz'da tüm şehirlerde adeta kol geziyordu. 15 Temmuz dostlarımıza bu ülkenin askeri sabotajlara karşı da güçlü olduğunu, yıkılmayacağını, rayından çıkmayacağını göstermiştir.¹⁰

⁹ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=rUL3qQntxEM> (erişim tarihi: 05.09.2019).

¹⁰ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=IUMAvjfz7Ls> (erişim tarihi: 09.07.2019)

Erdoğan'ın bu konuşmasının içinde birden fazla söylemsel stratejinin kurulduğu görülmektedir. İlk olarak "şehitlik" söylemi göze çarpmakta. Van Dijk'in (2015), söylemde ulusal övünç olarak kategorize ettiği ve "olumlu biz"i sunma hali olarak açıkladığı bu tarz söylemler, meselenin yönünü değiştirmede önemli bir işleve sahiptir. Bu ifadelerle, "biz"i vatansever ve bu uğurda canını veren şehitler olarak kurmaktadır Erdoğan. Bu söylemlerin, toplumdaki milliyetçi ve dinci refleksleri harekete geçirerek, yaşanan olayların içeriğinin sorgulanmamasına dair işlev gördüğü de söylenebilir. Bu bağlamda, militarist imgeler ile milliyetçi imgelerin iç içe geçtiği, bir başka deyişle birbirlerini beslediği söylenebilir. Savaş ve dolayısıyla askeri olanın kutsallaştırılması, "onlar"ın mağduriyetlerini görünmez kılar ve bu mağduriyetlerden doğan talepleri yok sayar (Parlak ve Kaftan, 2016).

Konuşmadaki Mustafa Kemal vurgusu da dikkat çekmektedir. Resmi tarih anlatısındaki milli mücadele ile özdeşlik kuran Erdoğan, böylece 15 Temmuz'da verilen mücadeleyi ve aynı zamanda kendi liderliğini ulusal övünç haline getirmektedir. Bu anlatılar ile muktedirlik vurgusunun da mağduriyet söylemi kadar önemsendiği söylenebilir. Bu minvalde bir başka örnek olarak, Erdoğan'ın 2015 seçimleri öncesinde İstanbul'un fethi ile seçimleri özdeşleştirdiği görülmüştür. Hükümet lideri hem merkez sağın geçmişteki seçim zaferlerini hem de 2015'te yapılacak olan 7 Haziran seçimini "kutsal bir savaş" olarak konumlandırmıştır:

Fetih 1994'tür. Fatih'in mirasına hizmet etmektir. Türkiye'yi yeniden ayağa kaldırmaktır. Fetih 7 Haziran'dır. Yeni Türkiye yolunda bu dönüm noktasını başarı ile geçmektir. Fetih yeniden diriliş için bir olmaktır, diri olmaktır ve hep birlikte Türkiye olmaktır. Değerli kardeşlerim, fethin ruhunu anlamak için bu zaferin nasıl kazanıldığını iyi bilmek gerekiyor. Fatih Sultan Mehmet son hazırlıklarını yaptıktan sonra komutanlarını karargâhında toplamıştır. Nihai hücumun yapılacağı müjdesini veren Fatih şöyle sesleniyordu: Adı bütün cihanda ün salmış İstanbul gibi bir şehri zapt edeceksiniz. Bu şehri fethettikten sonra emin yaşayabileceğiz, kapımız açık yaşayabileceğiz.¹¹

"Fetih inşallah 7 Hazirandır" sözünden seçimler ile savaşın bir tutulduğunu anlamaktayız. Seçmeni savaşa giden ordu gibi kurgulayan Erdoğan'ın, kendisini ise bu ordunun başındaki komutan olarak konumlandığı söylenebilir. Bunlara ek olarak, Osmanlı Devleti ile kurulan özdeşliğin, devlet mekanizmasını toplumun biricik övünç kaynağı gibi sunduğu söylenebilir. Aynı zamanda, devlet ile parti arasında da özdeşlik kurulduğunu görmekteyiz. Osmanlı'nın zaferi ile AKP'nin zaferi; Fatih Sultan Mehmet'in zaferi ile Recep Tayyip Erdoğan'ın zaferi birlikte dillendirilmektedir. Erdoğan da milli övünçün kaynağı olarak devlet tarihini işaret etmekte ve merkez sağın tarihi ile milli tarih arasında bağ kurmaktadır. Böylece, konsolide ettiği kitleyi bu devletin halkı olarak konumlandırıp, diğerlerini düşmanlaştırdığı söylenebilir.

Erdoğan'ın Kürt şehirlerindeki konuşmalarında, "milli" bağlamın içeri dolduran "milli övünç" vurgusunun zayıfladığı ve özellikle "Türklük" söyleminin övünme hali olarak kullanılmadığı, "kardeşlik" vurgusunun yoğunlaştığı görülür. "Eleştirel" söylemlerin ise CHP kadar, HDP'ye de yöneldiği açığa çıkar. 26 Temmuz 2014 Diyarbakır mitingindeki söylemleri şöyledir:

¹¹ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=tIJm-QyKY7k> (erişim tarihi: 05.07.2019)

Ancak ben burada bir noktayı sizlere özellikle hatırlatmak istiyorum kardeşlerim bakınız biz ırkçı değiliz biz siyasi Kürtçü değiliz siyasi Türkçü de değiliz biz türkü ile Kürt'üyle Laz'ıyla Çerkez'iyile Gürcü'süyle Roman'ıyla Boşnak'ı ile bütün yaratılmışları yaratandan ötürü seviyoruz (...) Kardeşlerim bir hususu özellikle hatırlatmak istiyorum ben bu BDP için HDP için defalarca doğu ve güneydoğunun CHP'si olmaya çalışıyor dedim evet bu HDP aynen CHP gibi tek parti olmaya tek parti zulmünü benim Kürt kardeşlerime uygulamaya çalışıyor. Farklı düşüneni sindiriyorlar tehdit ediyorlar farklı yazanı farklı söyleyeni dışlıyorlar milli değerleri manevi değerleri özellikle de bizim dini değerlerimizi her fırsatta tahrip ediyorlar (...) "Türkiye'yi özüne aslına kuruluş ruhuna döndürüyoruz kimlikler üzerindeki baskıyı biz kaldırdık kültürler üzerindeki baskıyı biz kaldırdık klavyeler üzerindeki diller üzerindeki baskıyı biz kaldırdık. Köylerdeki mezralardaki yollardaki baskıyı biz kaldırdık türkülerin şarkıların kitapların üzerindeki baskıyı biz kaldırdık. Düşüncelerin siyasetin gösteri hakkının üzerindeki baskıyı biz kaldırdık. Üniversitelere okullara baş örtüyle giremeyen yavrularımızı önündeki engelleri biz kaldırdık. Kuranı kerim öğrettik onu seçmeli ders haline getirdik bütün okullarda bunu öğrenme imkânınız var manevi değerler üzerindeki baskıyı biz kaldırdık. Türkiye normalleşiyor Türkiye özüne dönüyor. Türkiye ilk meclisteki ruha heyecana kardeşliğe kavuşuyor işte en son çözüm süreciyle ilgili yasayı meclise getirdik yasalaştırdık çözüm sürecinin zeminini daha da güçlendirdik süreç emin adımlarla ilerliyor"¹²

İktidar sahipleri, politik söylem alanında, statükoyla ilişkisini esnek tutabilir ve iktidar mücadelesinde devletin hâkim ideolojik referanslarının dışında söylemler üretebilir. Bu şekilde, farklı kisvelere bürünebilme imtiyazına sahip olan "iktidar", etkili imtiyaz alanlarından birini, toplumsal grupların; taleplerini, algılarını, düşüncelerini belirlemek üzerine kurar (Lukes'ten akt. Alpan, 2019, s.278). Erdoğan'ın, Kürtler ve HDP arasında kurduğu ilişkinin, Kürtlerin motivasyonundan öte iktidarın bu ilişkiye dair motivasyonunu açık etmektedir. HDP ile giriştiği iktidar mücadelesinde, "Kürtlerin din kardeşliği üzerinden AKP ile ortaklaştığını"; HDP ile ise ayrıştığını dile getirdiği görülmektedir. İktidar alanlarında sahip olunan, belirleme, karar verme imtiyazının, bu söylemlerle açığa çıktığı söylenebilir.

Milli İradenin "İradi" Göstereni: Sandıktan Çıkan Demokrasi Anlatısı

Erdoğan'ın seçim konuşmalarında, milli irade söylemine yaslanarak sıklıkla rakiplerini demokrasi karşıtı bir yerde konumlandığı görülür. Milli irade boş göstereni, bu bağlam içinde demokrasi ile ilişkilendirilerek kullanılmaktadır. Seçimler (sandık), oy çoğunluğuna; oy çoğunluğu, milli iradeye; milli irade, demokrasiye; demokrasi ise temsili anlayışa koştur kılınır. Bu söylemsel strateji içinde rakip siyasi partiler ve diğer muhalif kesimler, millete ve milletin iradesine karşı olarak gösterilmektedir. "Onlar"a dair söylemler bu çember içinde olumsuzlama stratejisine bürünür (Doğanay vd., 2017).

(...) Bırakınız devlette çalışmayı, üniversitede okumayı, kamusal alan safsatasıyla insanlar sokakta dahi taciz edilir hale gelmişti. İşte ben o evlatların babasıyım, benim evlatlarım da sokulmadı okullara, onlar da aynı durumla karşı karşıya kaldı. Milletin sandıkta koyduğu irade, caddelerde tanklarla balans ayarına tabi tutuluyordu. Bu milletin kurumları olan imam hatiplerin, Kur'an kurslarının kapısına kilit vuruluyordu."¹³

¹² Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=hnTxL5xQzts> (erişim tarihi: 15.01.2020).

¹³ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=tJm-QyKY7k> (erişim tarihi: 05.07.2019)

Erdoğan'ın genel seçimler (2015) öncesinde yaptığı bu konuşmada, "milletin sandıkta koyduğu irade" sözü dikkati çekmektedir. Sözün öncesinde ve sonrasında kurulan bağlam da ifadenin analizi açısından önemlidir. Muhafazakâr kesimin yaşadığı mağduriyete dikkat çeken Erdoğan, demokrasinin engellenmesini ise salt sandık sonuçlarının ihlâl edilmesi olarak anlatmaktadır. Milli irade ile sandıktan çıkan oy çoğunluğu arasında kurulan özdeşliği okuyabilmekteyiz böylece. Aynı zamanda demokrasinin "temsili" formunun evrenselleştirildiği de açığa çıkmaktadır.

Merhum Menderes'i şu millete unutturamadılar. Bu millet idam edilen başbakanını unutmadı. Ama onu idam edenleri unuttu, lanetle anıyor. Ne diyor? Zalimler için yaşasın cehennem diyor, aynen öyle. Bu millet demokrasiden umudunu kesmedi, bu millet milli iradeden vazgeçmedi. İşte bugün de millet demokrasiye sahip çıkıyor.¹⁴

Erdoğan'ın yerel seçimlerden (2014) önce İzmir'de yaptığı bu konuşmada yine geçmişi çağırıldığı görülmektedir. "Bu millet milli iradeden vazgeçmedi. İşte bugün de millet demokrasiye sahip çıkıyor" ifadeleri milli irade söylemi ile demokrasi arasında kurulan özdeşliği açık etmektedir. Demokrasi güncelliğini yitirmeyen bir talep olarak işlevselleştirilirken, milli irade boş gösterenini de besleyen önemli bir unsur olarak belirlemektedir.

Söz de karar da milletindir dedik, yola böyle çıktık. Bunların milletle, bunların demokrasiyle sorunu var. Kardeşlerim, o yüzden sandığa ve millete sürekli itiraz ediyorlar. Epeyi zamandır bir şarkı tutturdular, ne diyorlar? Ne diyorlar, demokrasi sandıktan ibaret değildir; sevsinler sizi. Nereden ibaret? Sizin saltanızdan öyle mi, paranızdan, pulunuzdan öyle mi? Asla. Doğru, bunlar öyle alıştılar, dünyadaki ağa babaları da bunlara böyle çanak tuttu. Ama böyle değil, biz sandıksız bir demokrasiyi asla kabul etmedik ve etmiyoruz. Sandığı küçümseyerek varılacak yer demokrasi olmaz. Sandığı küçümsemek bu milleti küçümsemektir.¹⁵

Bu konuşmadaki "sandıksız bir demokrasiyi asla kabul etmedik ve etmiyoruz" ifadeleri Erdoğan'ın, demokrasinin temsili biçimini kutsadığını göstermektedir. "Sandığı küçümsemek bu milleti küçümsemektir" sözlerinden ise oy çoğunluğunu "millet"le özdeşleştirdiğini anlamaktayız. Böylece, AKP'nin politik kitlesinin (halkının) söylemsel inşasında, oy çoğunluğunun milli iradenin tescillerinden biri olarak kullanıldığı görülmektedir. Konuşmanın devamında ise seçkinlere karşıtlık, temsili demokrasi övgüsü, alternatif siyasal katılım biçimlerinin olumsuzlanması, geçmiş mağduriyet gibi söylemsel kodlar belirlemektedir:

Bu CHP millete göbeğini kaşıyan adam demedi mi? Bu CHP millete bidon kafalı demedi mi? Bunlar böyle ya! Bunlar bir elit kesimin sürekli desteğiyle bu ülkede iktidar oldular. Ya darbeyle geldiler ya bu tür yollarla geldiler. Bu ülkede sandığa laf etmenin, sandığa rıza göstermenin tek bir anlamı vardır, o da darbedir. Bugün de AK Parti'yi sandıkta alt edemeyeceklerini anlayanlar yine sandığı küçümsemeye, sandığı değersiz kılmaya, ellerinden gelse sandığı ortadan kaldırmaya çalışıyorlar.¹⁶

¹⁴ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Zz0Qw4lrZN0> (erişim tarihi: 11.10.2019).

¹⁵ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=6rq3y84Rkl8> (11.10.2019).

¹⁶ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=6rq3y84Rkl8> (11.10.2019).

Erdoğan'ın özellikle seçim konuşmalarında, demokrasi vurgusunun çok fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Seçim konuşmalarında, demokrasinin tehdit altında olduğu ön bilgisi seçmene verilmekte ve bu tehdidin AKP'ye verilecek oylarla bertaraf edileceği vurgulanmaktadır. Söylemlerde milli irade, seçmenin iradesi olarak kodlanıp; parti ve millet arasında özdeşlik kurulmaktadır. Bu özdeşleştirme hali de popülist mantığı açık etmektedir. İktidarını eleştirenleri, protesto edenleri demokrasi karşıtı olarak nitelendiren AKP lideri; siyasal katılımı seçimle, sandığa atılan oyla sınırlandırmaktadır (Doğanay vd., 2017).

Milli İrade İçin Kalkınmak: Hizmet Anlatısı

AKP'nin milli irade söyleminin "milli" yönünü kuran milliyetçilik anlayışı, özgün yönleriyle birlikte merkez sağın bıraktığı gelenekten beslenmektedir. Popülist stratejileri baskın olan merkez sağ iktidarların milliyetçilik kurgusundaki söylem pratikleri, ekonomik ilerlemenin "milli" bir kalkınmayla eşdeğer tutulduğunu göstermektedir. Merkez sağın liberalizmle olan teması bu durum için açıklayıcıdır. AKP'de de görülen, ekonomik kalkınmayı içeren milliyetçilik hali, ulus-devlet unsurlarını da (vatan, bayrak, millet, devlet, din) içerdiğinde "müspet bir milliyetçilik" haline bürünebilmektedir (Bora, 2017). Ekonomik ilerlemeye, refah devletine dair vurgu, Erdoğan'ın hizmet söyleminde kendini göstermektedir. "Millet" hizmet edilendir; hizmet ise kalkınan devletin göstergesi olarak konumlandırılmaktadır. 2015 Genel Seçimleri öncesi Erdoğan'ın İzmir mitinginde yaptığı konuşma bu söylem pratiğine örnek gösterilebilir:

(...) Bugün toplu açılışını yaptığımız yatırım bedeli 765 trilyon lira olan tüm eserlerin İzmir'imize, ülkemize hayırlı olmasını diliyorum. Kardeşlerim, Bütünüyle bu eserlere baktığımızda tek tek bunları sizlere ifade etmeyeceğim. İller Bankası olarak yaklaşık 7,4 milyar TL, bugüne kadar yapılmış yatırımlar son 13 yılda Ulaştırma Ve Haberleşmede 5,4 milyar TL, Orman ve Su İşlerinde 3 milyar TL, Aile ve Sosyal Politikalarda 2,1 milyar TL, Gıda Tarım ve Hayvancılıkta 2 milyar TL, Eğitimde 1,8 milyar TL, üniversite olarak 1,5 milyar TL, TOKİ olarak, 1,4 milyar TL, Gençlik ve Sporda 1,4 milyar TL, sağlıkta 1,1 milyar TL, Enerji ve Tabii Kaynaklarda 981 milyon TL, Adalette, 621 milyon TL, Çevre Şehircilik, 605 milyon TL, Kültür ve Turizmde, 150 milyon TL, değerli kardeşlerim diğerlerini saymıyorum, toplamda 30 milyar TL, eski rakamla 30 katrilyon yatırım yaptık. 12 yılı aşkın Başbakanlık dönemimde yaptığımız bu yatırımlarla İzmir'deki ihmal edilmişliği ayağa kaldırdık. Değerli Kardeşlerim, İzmir hizmetin kadrini, kıymetini bilir."¹⁷

Paralar, faizler, gelirler; yollar, hastaneler, köprüler; fabrikalar, yeni iş alanları ve daha birçok ekonomik gösterge, bireyin vatandaşlık tanımını değiştirmektedir. Birey de ulus devletlerle birlikte dönüşmüş, vatandaşlıkla olan ilişkisini yenilemiştir. Ekonominin ve devletin sağladığı "refah"ın ölçütü, vatandaşlık tanımını da ulus devlet standartlarını da esnetmiştir (Alpan, 2017). Erdoğan'ın, "yenilik" ve "karşılana talepler" anlatısının da tam bu noktada birleştiği görülür. Erdoğan için yeni olan ekonomik göstergeler ve refahtır; karşılanan talepler ise maddi/somut taleplerdir.

Fakat biz geldik Haliç'i temizledik. Sağ olsun, Kadir Bey şu anda Boğaz'ın sularını tünelden Kağıthane'ye bağladı ve böyle sirkülasyon başladı, bu sirkülasyonla şu anda Haliç'in suyu daha da temiz hale geldi. Ya biz temizlik imandır anlayışıyla yürüyoruz ve şu anda tertemiz bir Haliç var ve onlarca, yüzün üzerinde balık şu

¹⁷ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=Zz0Qw4lrZN0> (erişim tarihi: 11.10.2019).

*anda Haliç'e girebiliyor ve Unkapanı Köprüsü'nün üzerinde de Galata Köprüsü'nün üzerinde de artık balık tutanların sayısı belirsiz.*¹⁸

Millet böylece talepleri karşılanması gereken, yani hizmet edilmesi gereken kitle olarak da konumlandırılmaktadır. "Millete hizmet" söylemi, Laclau'nun vurguladığı en küçük politik birim olan "talep" dinamiğini işletmektedir. AKP'den önce talepleri karşılanmayan olarak anlatıya yerleştirilen milletin bugün taleplerinin karşılandığı hatırlatılmaktadır. AKP'den sonra millet hizmete eriştiği için güçlü ve muktedirdir (Özşeker, 2017).

Sonuç

Popülizm, eleştirel bir kavrayışla birlikte, politikanın doğasına içkin bir halk inşa pratiği olarak kavranmaktadır. Bu inşa pratiğinin kisvesi ise "söylem"dir. Popülizme dair böyle bir okuma pratiği, popülist bir stratejinin doğasında bir olumsuzluğun olamayacağı fikrini ortaya çıkarır. Nitekim, Laclau ve Mouffe'tan hareketle, olumsuzluğun popülist stratejiyi kullanan hareketin ideolojisinden kaynaklı olabileceğini söyleyebiliriz. Bu durum, özgürlükçü ve eşitlikçi bir popülist hareket olabileceği gibi, baskıcı ve ayrımcı bir popülist hareketin de olabileceğini anlatır. Esas olan, söylemin toplumsal olan ile ilişkisidir. Zira, toplumsal taleplerin ve değerlerin belirleyiciliğiyle yapılandırılan söylem, bir hareketi popülizme yakınlaştıran temel unsurdur.

AKP'nin, "halk"ını yeniden inşa ve konsolide ederken, "milli irade" söylemini nasıl işlevselleştirdiği ve hangi anlatılarla donattığı bu makalenin esas problemi olmuştur. Bu bağlamda, iktidarın bu söylemi bir "boş gösteren" olarak politik kitle üzerinde nasıl evrenselleştirdiği; "halk olmayan"ı hangi "antagonistik" dinamiklerle belirlediği; milli irade söylemini popülist bir pratiğe ne derece devşirebildiği tartışılmıştır. Nihayetinde, bu söylem aracılığıyla AKP'nin, popülist bir momentin ve eşdeğerlik zincirinin sürekliliğini sağlamaya çalıştığı sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte, boş gösteren olarak beliren milli irade söyleminin, başka anlatılar ve söylem kodlarıyla desteklendiği de açığa çıkmıştır.

Mouffe'un belirttiği gibi, sol siyasetle içkinleştirilebilecek bir popülist strateji, azınlık değerlerinin ve taleplerinin politik alanını genişletmeye fırsat yaratabilir. Buna aksi bir örnek olarak, sağ eksenli bir popülist stratejiye yaslanan Erdoğan'ın, çoğunluk değerleri ve talepleri üzerinde "milli irade" söylemini kurguladığı görülmüştür. AKP, iktidar alanını genişlettikçe ve yeni seçimleri kazanmaya devam ettikçe eşdeğerlik zincirinden; Kürtlerin, Alevilerin ve diğer dezavantajlı toplumsal grupların taleplerini çıkarıp, Kemalist ulus-devlet projesinin mirasını sahiplenerek, çoğunluk değerleriyle halkını yeniden inşa etmeye başlamıştır. Her ne kadar halk ve eskinin Kemalist elitleri arasında kurulan antagonistik sınırdan faydalanılsa da Türklük de Müslümanlık kadar politik sınırların kurulmasında işlevselleştirilmiştir.

İslam'ın, antagonistik sınırın inşasında milli irade boş göstereninin çehresini oluşturan kurucu anlatılardan biri olduğu, elde edilen bulgulardandır. Laclau'ya göre, talepler bir eşdeğerlik zincirinde yan yana gelirken, kendinden olmayanın varlığına konumlanarak konsolide olabilir. Erdoğan da dini referansları daha çok

¹⁸ Bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=6rq3y84Rkl8> (erişim tarihi: 12.10.2019).

ötekini damgalama stratejisiyle kullanmıştır. Örneğin, Erdoğan'ın, "Milli İradeye Saygı" mitinglerinde, eylemcilerin "İslam ile olan uzaklığı"nı ve "İslami değerlere aykırı halleri"ni sık sık ifade etmesinin, kitlesini ötekine karşı konumlaması olarak yorumlanabilir. Nitekim, analizin bu bağlamda verdiği sonuçlardan biri, milli iradeye dahil olmayanın İslami referanslar üzerinden dışarıda bırakılmış olmasıdır. Böylece "biz" in, yani milli iradenin sahiplerinin ne olduğu, "onlar" ın "olumsuzlukları" üzerinden anlatılmıştır. Buna ek olarak, dini referanslar ile ötekinin taleplerinin sansürlendiği, görünmez kılındığı da söylenebilir. Özellikle bu yöntemle, Gezi sürecinde taleplerin üstü örtülmüş, konu dini olan ve olmayan arasındaki çatışma temsiline kaydırılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, dini referanslar, Kürt seçmene seslenişte ise kapsayıcı bir stratejiyle kullanılmıştır. Nihayetinde, AKP'nin popülist stratejisi açısından İslam'ın, verimli bir söylem alanı yarattığı söylenebilir.

Popülist inşa pratiği için gerekli olan halk ve elitler karşıtlığını tek bir hat üzerinden kurmamıştır Erdoğan. Nitekim, halihazırda iktidar olan ve yönetici elitlerin partisi olan AKP için, başka elitlerin varlığı ya da varlığının inşası gerekli olmuştur. Zira popülizm için, halkın karşısında başka bir gücün varlığına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda Erdoğan, popülist strateji için ihtiyaç duyduğu seçkinleri ilk olarak geçmişten çağırmıştır. Kemalist elitlerin yarattığı mağduriyetleri sık sık hatırlatmasının temel sebebi budur: AKP iktidar da olsa, bir arada tuttuğu talepleri canlı ve "demokratik" kılacak bir statükonun varlığına ihtiyaç duymuştur. Bu minvalde, CHP de bu elitizmin güncel temsilcisi olarak milli iradenin karşısında konumlandırılmıştır. Bu bağlamda, AKP'yi merkez sağdan farklılaştıran dinamiğin, müesses nizama karşı kurulan antagonizmanın söylemdeki sürekliliğidir. Böylece hem bu nizamın inşası olan yurttaşlık mirasından faydalanılmakta hem de popülizm için gerekli "halkı mağdur eden iktidar" ın varlığı canlı tutulmaktadır.

Laclau ve Mouffe, popülist momentin oluşması açısından karşılanmayan ve iktidara yönlendirilen talepleri ilk aşama olarak vurgular. AKP'nin bu durumda, yani iktidardayken bu tarz taleplerden destek alabilmesi mümkün değildir. Buna rağmen Erdoğan, popülizm için gerekli olan talep unsurunu dinamik tutabilmiştir. "Milli irade için hizmet", "millete hizmet" gibi anlatıların tespiti bu açıdan önemlidir. Bu anlatılarla Erdoğan; eğitim, sağlık, ulaşım gibi alanlarda gerçekleştirilen faaliyetleri sık sık dillendirerek, geçmişin karşılanmayan taleplerini hafızada canlı tutmaya çalışmıştır. Motivasyon, bugünün karşılanan taleplerini göstermekten ziyade, eski iktidarların karşılamadığı talepleri hatırlatmak üzerine kuruludur. Bu bağlamda, "milli hizmet" anlatısı, "iktidarda ve muhalefette popülizm" ayrımını görmeyi sağlamaktadır.

AKP'nin "milli irade" söylemiyle, talepler ve değerler üstü, hegemonize edici bir boş gösteren kurmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Kendi halkının inşasını, bu söylem altında; oy çoğunluğu, Müslüman, Türk, mağdur, güçlü devlet, kardeş Kürt gibi farklı kategorizasyonlar ile içkinleştirdiği tespit edilmiştir. Milli irade göstereni altındaki bu söylem hatlarının antagonistik pratiği olarak ise, "Kemalizm/müesses nizam" karşısındaki muhalifliğin sürekliliği göze çarpmıştır.

Tüm bunlarla birlikte, 2015 sonrası Türkiye siyasetini biçimlendiren yeni gelişmeler (darbe girişimi, cumhurbaşkanlığı referandumu vd.) bu makalenin ortaya koyduğu iddiayı derinleştirme potansiyeline sahiptir. Bu gelişmelerin yarattığı politik atmosferi ve yeniden formüle edilen söylemleri analiz edecek çalışmalar, farklı içerikler ortaya çıkarabilecektir

Kaynakça

- Açıkel, F. (1996). Kutsal Mazlumluğun Psikopatolojisi. *Toplum ve Bilim*, 70 (Güz), 153-198.
- Açıkel, F. (2012). Muhafazakâr Sosyal Mühendisliğin Yükselişi: Yeni Türkiye'nin Eski Siyaseti. *Birikim*, 276 (Nisan), 14-20.
- Açıkel, F. (2013). Hegemonyadan "Oximoron"a: AKP'nin Eğreti Bonapartizm'inin Sonu. *Birikim*, 288 (Nisan), 15-23.
- Akçam, T. (2009). Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 4: Milliyetçilik* (s. 53-62). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alpan, B. (2019), Kimlik ve Vatandaşlık Tartışmaları. Feride Acar ve Hasan Faruk Uslu (Der.), içinde, *Siyaset Sosyolojisi: Temel Yaklaşımlar, Yeni Tartışmalar* içinde (s. 273-298). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Arditi, B. (2010). *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset: Farklılık, Popülizm, Devrim, Ajitasyon*, Emine Ayhan (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Başaran, B. (2013), Komün ve Komplo: Komplo Kuramlarının Soykütüğü Üzerine. *Bakış*, 2 (Eylül), 107-124.
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Ak Parti İstanbul Mitingi*. Erişim: 11 Ekim 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=6rq3y84Rkl8>
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Ak Parti İzmir Mitingi Gündoğdu Meydanı*. Erişim: 11 Ekim 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=Zz0Qw4lrZNO>
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Ak Parti Sincan Milli İradeye Saygı Mitingi*. Erişim: 11 Şubat 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=dVnHTfJIPXE>
- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Milli İradeye Saygı Mitingi Kazlıçeşme/ İstanbul*. Erişim: 5 Eylül 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=rUL3qQntxEM>
- Bora, T. (2012). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslâmcılık*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. ve Erdoğan, N. (2013), Muhafazakâr Popülizm. Ahmet Çiğdem (Ed.), içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 5: Muhafazakârlık* (s. 632-645). İstanbul: İletişim Yayınları.
- C. Mudde ve C. R. Kaltwasser. (2019). *Popülizm: Kısa Bir Giriş*, S. Erdem Türközü (Çev.), İstanbul: Nika Yayınevi.
- Canovan, M. (1981). *Populism, London: London Junction*.

- Cumhurbaşkanı Adayı Erdoğan. 26 Temmuz 2014 / Diyarbakır Mitingi*. Erişim: 15 Ocak 2020, <https://www.youtube.com/watch?v=hnTxL5xQzts>
- Cumhurbaşkanı Erdoğan, İstanbul 562. Yıl Fetih Şöleni Konuşması*. Erişim: 5 Temmuz 2019, <https://www.youtube.com/watch?v=tlJm-QyKY7k>
- Demirel, T. (2013). Adalet Partisi, Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 7: Liberalizm* (548-583). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2013). Demokrat Parti. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.), içinde, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cilt 7: Liberalizm* (s.480-529). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deniz Temiz, A. (2013). İçeridekiler, Dışarıdakiler. *Birikim*, 291/292 (Temmuz/Ağustos), 27-37.
- Doğan, P. (2019). *The Malcontent’s Fool, Censorship and the Construction of the Subject*. Sophie Chiari (ed.), içinde, *Freedom and Censorship in Early Modern English Literature* (121-131). New York: Routledge
- Doğanay, Ü., Karaaslan Şanlı, H. ve Özdemir Taştan, İ., (2017). *Seçimlik Demokrasi: Recep Tayyip Erdoğan, Kemal Kılıçdaroğlu, Devlet Bahçeli ve Selahattin Demirtaş’ın Demokrasi Söylemi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Finchelstein, F. (2019). *Faşizmden Popülizme*. Ali Karatay (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hague, R. ve Harrop, M. (2016), *Siyaset Bilimi: Karşılaştırmalı Bir Giriş*. İbrahim Yıldız vd. (Çev.), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kalaylıoğlu, M. (2017)., “İktidarda Popülizm” veya Tedrici Bir İnşa Süreci Olarak 2002-2010 AKP Dönemi: Bir Çerçeve Denemesi ve Birkaç Temel Önerme. *Mülkiye Dergisi: Popülizm ve Yeni Siyaset Arayışları*, 41(1), 67-103.
- Karaosmanoğlu, K. (2009)., Bir Komplo Söyleminden Parçalar: Komplo Zihniyeti, Sıradan Faşizm ve New Age. *Kültür ve İletişim*, 12(1), 95-126.
- Laclau, E. (2013). *Popülist Akıl Üzerine*. Nur Betül Çelik (Çev.), Ankara: Epos Yayınları.
- Laçiner, Ö. (2002). DP, ANAP ve Sonunda AKP. *Birikim*, 163/164 (Kasım/Aralık) 13-17.
- Mollaer, F. (2015). *Tekno Muhafazakârlığın Eleştirisi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mouffe, C. (2002). “Siyasetin Sonu” ve Sağ-Kanat Popülizminin Meydan Okuması. *Birikim*, 163-164 (Kasım/Aralık), 94-105.
- Müller, J. W. (2017). *Popülizm Nedir*, Onur Yıldız (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkazanç, A. (2007), Radikal Sağ Popülizm ve Demokrasi. Alev Özkazanç (Der.), içinde, *Siyaset Sosyolojisi Yazıları* (s. 155-190). Ankara: Dipnot Yayınları.

- Özşeker, E. (2017). Muktedir Millet, Muhalif Millet: AKP'nin Söyleminde Kolektif Öznenin İnşası. *Mülkiye Dergisi: Popülizm ve Yeni Siyaset Arayışları*, 41(1), 131-156.
- Öztan, G. G. (2016). Türk Sağında Devlet Fetişizmine Dair. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan (Der.), içinde, *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (425-459). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parlak, İ. (2015). Kimliğin İnşası, Ötekinin İcadı ve Şeytanlaştırma. İsmet Parlak (Der.), içinde, *Öteki'nin Var Olma Sancısı: Türk Politik Kültüründe Şeytanlaştırma Eğilimleri* (s. 25-122). Bursa: Dora Yayıncılık.
- Parlak, İ., Kaftan. E. (2016). Bir İktidar Pratiği Olarak Militarizm. *Düşünen Siyaset*, (32), s169-209.
- Parlak, İ., ve Uz, P. (2015)., Mağdur/Mazlumdan Mağrur/Muktedire 30 Mart Seçimleri. *Düşünen Siyaset*, (30), 69-106.
- Taggart, P. (2004), *Popülizm*. Barış Yıldırım (Çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tatlıcan, Ü., ve Çeğin, G. (2010). Bourdieu ve Giddens: Habitus ve Yapının İkiliği. Güney Çeğin vd. (Der.), içinde, *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s.303-366). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünlü, B. (2018). *Türklük Sözleşmesi: Oluşumu, İşleyişi ve Krizi*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Üstel, F. (2019)., *Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Van Dijk, T. (2015). Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım. içinde, Barış Çoban ve Zeynep Özarıslan (Haz.), *Söylem ve İdeoloji* (s. 15-100). İstanbul: Su Yayınları.
- Yeğen, M. (2014). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yenikapı Demokrasi ve Şehitler Mitingi*. Erişim: 9 Temmuz 2019,
<https://www.youtube.com/watch?v=lUMAyjfz7Ls>